

HANNAH

CHALLENGING AND DEBUNKING
ANTISEMITIC MYTHS

CURRICULUM

**WP3: Opracowanie programu
edukacyjnego HANNAH**

Rezultat projektu Nr: [3.1]

Informacja o projekcie

Akronim: HANNAH
Nazwa projektu: Challenging and Debunking Antisemitic Myths
Koordynator: Jugend- & Kulturprojekte.V. – JKPeV
Numer umowy: 963769
Program UE: Rights, Equality and Citizenship Programme (2014-2020)
Strona www projektu: <https://hannah-project.eu/>

Opracowanie

Imię i nazwisko: Alexandra Patrikiou
Współpraca: Jewish Museum of Greece
Stanowisko: Chief Historian, Program Manager
Data złożenia: 4 lipca 2022

© 2022. Ta praca jest dostępna na licencji [CC NC SA 4.0.](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/)

Spis treści

Curriculum HANNAH	4
Cele program edukacyjnego HANNAH	4
Seminaria – podstawowe założenia	5
Organizacja i struktura seminariów	5
Sugerowana struktura seminarium i podział na moduły	6
Języki	13
Mapa i układ treści	14
Ocena programu i strategie ewaluacyjne	15
Spójne podejście w nauczaniu	16
Grupa docelowa	17
Aneks	18
Karta pracy 1 – Moduł 1	18
Karta pracy 2 - Moduł 3	24
Karta pracy 3 – Moduł 5	29
Ćwiczenie - Moduł 4	34

Curriculum HANNAH

Program edukacyjny HANNAH ma na celu edukowanie i podnoszenie świadomości na temat długiej historii gmin żydowskich w Grecji, Serbii, Niemczech i Polsce, ich różnych losów podczas II wojny światowej i Zagłady oraz współczesnego okresu odbudowy. Naszym celem jest pogłębianie wiedzy o żydowskiej historii Europy i aktywne upamiętnianie Zagłady. Lekcje płynące z tamtych czasów są wykorzystywane do omawiania ówczesnego i współczesnego rasizmu i antysemityzmu, aby inspirować aktywne i demokratyczne postawy obywatelskie oraz promować wśród wszystkich odbiorców projektu wartości równości społecznej i sprawiedliwości, a także praw i godności człowieka.

Partnerzy:

Jugend- & Kulturprojekt e.V. (JKPeV) – Niemcy

Centropa - Zentrum für jüdische Geschichte des 20. Jahrhunderts eV - Niemcy

The Jewish Museum of Greece - Grecja

Research Innovation and Development Lab - Grecja

Terraforming – Serbia

Fundacja Galicia Jewish Heritage Institute – Polska

Cele program edukacyjnego HANNAH

Zakładane rezultaty Projektu HANNAH obejmują poszerzoną wiedzę, nowe formy pamięci i większą świadomość w zakresie antysemityzmu oraz innowacyjne narzędzia zwalczania go, a także budowanie potencjału, podnoszenie świadomości i kształtowanie polityki na rzecz walki z antysemityzmem

Seminaria i szkolenia odgrywają kluczową rolę w realizacji celów Projektu HANNAH. Dzięki tym seminariom uczestnicy nabywają umiejętności niezbędnych do nauczania o historii i tradycji żydowskiej oraz stosowania właściwych metod walki z antysemityckimi uprzedzeniami. Tytuł programu edukacyjnego to „Kwestionowanie i obalenie antysemickich mitów w Europie: społeczności żydowskie Grecji, Niemiec, Polski i Serbii”. Program HANNAH koncentruje się na historii różnych społeczności żydowskich, różnych aspektach antysemityzmu i lokalnych kontekstach Zagłady. Naszym celem jest promowanie edukacji demokratycznej i zwalczanie antysemityzmu.

Seminaria – podstawowe założenia

Seminaria mają na celu zapoznanie nauczycieli, bibliotekarzy i edukatorów muzealnych z historią gmin żydowskich w Europie, aby mogli wykorzystać ją do podjęcia asertywnych działań przeciwko antysemityzmowi.

Seminarium wprowadza uczestników w tematykę historii Żydów europejskich, historii nowożytnego i współczesnego antysemityzmu oraz Zagłady. Szkolenie zostało przygotowane z myślą o osobach, które niezależnie od wcześniejszego wykształcenia, chcą zaangażować się w walkę z antysemityzmem za pośrednictwem swoich instytucji.

Ta inicjatywa, będąca częścią europejskiego projektu HANNAH, ma stać się referencyjnym seminarium szkoleniowym do walki z antysemityzmem poprzez propagowanie wiedzy o historii europejskich Żydów i historii Zagłady. W tym sensie misja tego seminarium ma zasadnicze znaczenie dla osobistego rozwoju naukowego nauczycieli, bibliotekarzy i edukatorów muzealnych, którzy będą jednocześnie multiplikatorami zdobytych umiejętności i wiedzy.

Szczególny nacisk kładzie się na cele i zadania uczenia się w połączeniu z aktywnymi działaniami w zakresie nauczania i uczenia się, a także informacją zwrotną i oceną. Elementy te są zintegrowane i wzajemnie się wzmacniają w szerszym kontekście (specyfika instytucjonalna/ lokalna/ krajowa) oraz czynnikami sytuacyjnymi (charakter przedmiotu / charakterystyka uczących się itp.).

Wysiłki te mają na celu uzupełnienie i wykorzystanie już istniejących treści, wyników badań i metodologii, dodając nowe i lokalne materiały, a także spostrzeżenia opracowane i rozpowszechniane przez konsorcjum realizujące projekt. Dodatkową korzyścią i rezultatem tego programu będzie zdobycie umiejętności dotarcia do nowych grup odbiorców i multiplikatorów, nawiązywania dalszych relacji i partnerstw, łączenia różnych kultur pracy i metodologii oraz przedstawiania historii danego kraju w kilku innych państwach.

Organizacja i struktura seminariów

Jest to sugerowana modułowa struktura dwudniowego seminarium doskonalenia nauczycieli realizowanego w ramach tego projektu. Zainteresowane strony mogą swobodnie korzystać z materiałów szkoleniowych według swoich lokalnych potrzeb. Program nauczania HANNAH jest elastyczny i można go na wiele sposobów adaptować do lokalnych warunków. Może być wykorzystywany przez różne instytucje w różnych krajach, zgodnie z ich potrzebami i pozwala na kreatywne podejście. Każdy z partnerów (JMG, Centropa, GJM, Terraforming) poprowadził swoje seminaria w nieco inny sposób. Centropa postanowiła w czasie swoich seminariów wykorzystać mini wykłady wideo nagrane przez innych partnerów jako materiał do pracy grupowej i rozszerzyć czas przeznaczony na ten moduł. Żydowskie Muzeum Galicja

postanowiło pominąć prezentację historii gmin żydowskich w Polsce (moduł 1 część B), ponieważ polscy uczestnicy seminarium mieli zaawansowaną wiedzę na ten temat, zatem tego typu prezentacja byłaby dla nich zbyt oczywista i niepotrzebna.

W zależności od poziomu wiedzy i kompetencji uczestników oraz doświadczenia organizatorów, możliwy jest dowolny dobór treści i materiałów wykorzystywanych podczas poszczególnych zajęć. Ponadto materiały dostarczone w tym projekcie pozwalają na zastosowanie różnych metod nauczania/uczenia się. Każdą przewidzianą aktywność – nawet jeśli w proponowanym planie seminarium jest opisana jako wykład – można łatwo przekształcić w warsztat dla grup preferujących bardziej partycypacyjne podejście. Program nauczania można uzupełnić dodatkowymi zajęciami w zależności od lokalnego kontekstu, aby seminarium było jeszcze bardziej atrakcyjne, interesujące i zakorzenione w miejscowych realiach. Na przykład gdy Żydowskie Muzeum Galicja zorganizowało seminarium we Wrocławiu, we współpracy z miejscową Katedrą Judaistyki i Fundacją Bente Kahan, można było zaprezentować skomplikowaną polsko-niemiecką historię miasta i jego społeczności żydowskiej, co zostało doskonale skontekstualizowane przez zawartość poszczególnych modułów Projektu HANNAH.

Zgodnie z założeniami programu edukacyjnego, w zależności od tego, w którym kraju partnerskim będzie on realizowany, nacisk zostanie położony na historię innych społeczności - na przykład:

- Podczas seminarium w Grecji część A dotyczy Polski (15 minut), Serbii (15 minut) i Niemiec (15 minut), a część B dotyczy Grecji (30 minut).
- Podczas seminarium w Polsce część A dotyczy Grecji (15 min), Serbii (15 min) i Niemiec (15 min), a część B dotyczy Polski (30 min).
- Podczas seminarium w Serbii część A dotyczy Polski (15 minut), Grecji (15 minut) i Niemiec (15 minut), a część B dotyczy Serbii (30 minut).
- Podczas seminarium w Niemczech część A dotyczy Polski (15 minut), Serbii (15 minut) i Grecji (15 minut), a część B dotyczy Niemiec (30 minut).

Sugerowana struktura seminarium i podział na moduły

Struktura seminarium	Wskazówki dla organizatorów i prowadzących	Materiały i wyposażenie
Krótkie wprowadzenie	Włączyć aktywność integrującą grupę	

	SESJA 1: Żydowskie tożsamości w Europie	
<p>Moduł 1: Społeczności żydowskie w Europie</p> <p>Część A:</p>	<p>Opcja 1: Cała grupa bierze udział w wykładach o historii społeczności żydowskich w Europie</p> <p>Opcja 2: Podział uczestników na cztery grupy</p>	<p>Laptop i projektor lub cztery laptopy / tablety</p>
<p>Żydzi w Grecji, 15 min.</p>	<p>Zajęcia dla całej grupy / grupa A ogląda wykład poświęcony Żydom w Grecji, robi notatki, zbiera pytania itp.</p>	<p>Nagranie wykładu oraz przetłumaczona prezentacja.</p> <p>(HANNAH training material: Greece_Part_A_M1)</p>
<p>Żydzi w Serbi, 15 min.</p>	<p>Zajęcia dla całej grupy / grupa B ogląda wykład poświęcony Żydom w Serbii, robi notatki, zbiera pytania itp.</p>	<p>Nagranie wykładu oraz przetłumaczona prezentacja.</p> <p>(HANNAH training material: Serbia_Part_A_M1)</p>
<p>Żydzi w Niemczech - Hamburg, 15 min.</p>	<p>Zajęcia dla całej grupy / grupa C ogląda wykład poświęcony Żydom w Hamburgu, robi notatki, zbiera pytania itp.</p>	<p>Nagranie wykładu oraz przetłumaczona prezentacja.</p> <p>(HANNAH training material: Hamburg_Part_A_M1)</p>

<p>Żydzi w Niemczech - Drezno, 15 min.</p>	<p>Zajęcia dla całej grupy / grupa D ogląda wykład poświęcony Żydom w Dreźnie, robi notatki, zbiera pytania itp.</p>	<p>Nagranie wykładu oraz przetłumaczona prezentacja.</p> <p>(HANNAH training material: Dresden_Part_A_M1)</p>
<p>Podsumowanie i refleksje, 20 min.</p>	<p>Dyskusja w grupie / Każda z grup prezentuje treści z którymi się zapoznała</p>	<p>Flipchart, markery</p>
<p>Część B: Historia społeczności żydowskich w Polsce, 20 min.</p>	<p>Wykład prezentujący historię Żydów w Polsce</p>	<p>Prezentacja</p> <p>(HANNAH training material: Poland_Part_B_M1)</p>
<p>Dyskusja i indywidualne sprawdzenie wiedzy, 15 min.</p>	<p>Uczestnicy otrzymują testy wielokrotnego wyboru, aby mogli sami sprawdzić swoją wiedzę.</p> <p>Czas na pytania.</p>	<p>Testy wielokrotnego wyboru</p> <p>(Annex: Activity Sheet 1)</p>
<p>Przerwa, 30 min</p>		
<p>Moduł 2:</p> <p>Wykorzystanie świadectw ustnych w nauczaniu o antysemityzmie i Holokauście w Europie (100 min.)</p>		
<p>Wprowadzenie (10 min.)</p>	<p>Wprowadzenie dotyczące wykorzystania historii mówionej w szkole.</p>	<p>Transkrypcje wywiadów z Grecji, Polski, Serbii i Niemiec.</p>

	<p>Podział na 5 grup, z których każda otrzymuje transkrypcję wywiadu:</p> <p>Grupa A: Ateny, Grecja, Grupa B: Hamburg, Niemcy, Grupa C: Kraków, Polska,</p> <p>Grupa D Nowy Sad, Serbia, Grupa E: Berlin, Niemcy</p>	<p>Flipchart, markery</p> <p>(HANNAH training material: Greece_M2, Poland_M2, Serbia_M2, Germany_A_M2, Germany_B_M2)</p>
Przygotowanie (45 min)	<p>Każda grupa zapoznaje się z danym świadectwem i opracowuje scenariusz lekcji na jego podstawie.</p>	<p>Transkrypcje wywiadów, notatniki, długopisy</p> <p>(HANNAH training material: Greece_M2, Poland_M2, Serbia_M2, Germany_A_M2, Germany_B_M2)</p>
Presentation (45 min)	<p>Każda grupa prezentuje pozostałym efekty swojej pracy.</p> <p>Prowadzący i inni uczestnicy udzielają informacji zwrotnej i dzielą się swoimi sugestiami.</p>	<p>Flipchart, pens</p>
	<p>SESJA 2: Współczesny antysemityzm w Europie</p>	
<p>Moduł 3:</p> <p>Część A: Nowożytny i współczesny antysemityzm w Europie, 15 min</p>	<p>Prowadzący przedstawia uczestnikom problematykę antysemityzmu w Niemczech, Grecji i Serbii.</p>	<p>Prezentacje</p> <p>(HANNAH training material:</p>

		Germany_Part_A2_M3, GDR_Part_A2_M3, Greece_Part_A2_M3, Serbia_Part_A2_M3)
Część B: Antysemityzm w Polsce, 30 min	Prowadzący omawia zagadnienie antysemityzmu w Polsce	Prezentacje (HANNAH training material: Poland_Part_B_M3)
Podsumowanie i refleksje, 15 min	Uczestnicy otrzymują testy wielokrotnego wyboru, aby mogli sami sprawdzić swoją wiedzę. Czas na pytania.	Testy wielokrotnego wyboru Flipchart, markery (Annex: Activity Sheet 2)
Przerwa 30 min		
Moduł 4: Antysemityzm: lekcje dla współczesności (120 min.)		
Wprowadzenie:	Prowadzący omawia wpływ rasizmu i antysemityzmu na jednostki oraz dyskurs antysemicki.	
Część A: Ćwiczenie empiryczne (30 min. na całość)		Hand-out diagram (Annex, Learning Activity Module 4)
Część A: Objasnienie zadania (5 min.)	Prowadzący wyjaśnia, na czym polega ćwiczenie empiryczne.	Flipchart, markery

<p>Część A: Realizacja (5 min.)</p>	<p>Uczestnicy mają 3 minuty na wypełnienie diagramu: wpisanie 5 swoich cech. Prowadzący prosi o wykreślenie jednej, a potem kolejnej itd., do momentu, kiedy pozostanie tylko jedna.</p>	<p>Hand-out z diagramem</p> <p>(Annex, Learning Activity Module 4), notepad, pens</p>
<p>Part A: Podsumowanie i refleksja (20 min.)</p>	<p>Prowadzący podsumowuje ćwiczenie zwracając uwagę na to, że uczestnicy wybrali różne rodzaje cech charakterystycznych, które uznali za istotne.</p> <p>Celem ćwiczenia jest unaocznienie procesu wtłaczania jednostek w tylko jedną kategorię, ograniczania, redukowania do jednej cechy jako drogi do stereotypizacji i dyskryminacji.</p>	<p>Notatniki, długopisy</p>
<p>Część B: Przygotowanie (45 min.)</p>	<p>Każda grupa zapoznaje się z materiałem dotyczącym przejawów antysemityzmu i opracowuje scenariusz lekcji na ten temat.</p>	<p>Materiały dotyczące przejawów antysemityzmu, notatnik, długopisy</p> <p>(HANNAH training material: Module_4_All_Material)</p>
<p>Prezentacja (45 min.)</p>	<p>Każda grupa prezentuje pozostałym efekty swojej pracy.</p> <p>Prowadzący i inni uczestnicy udzielają informacji zwrotnej i dzielą się swoimi sugestiami.</p>	<p>Flipchart, markery</p>
<p>Przerwa</p>		

	SESJA 3: Wobec Zagłady	
<p>Moduł 5: Żydzi w okupowanej Europie</p> <p>Część A: Europejskie miasta w czasach Zagłady, 15 min.</p>	<p>Prowadzący omawia różne aspekty prześladowań i ludobójstwa Żydów w Niemczech, Grecji i Serbii.</p>	<p>Prezentacje</p> <p>(HANNAH training material: All_Countries_M5_A1, Germany_M5_A2, Greece_M5_A2, Serbia_M5_A2)</p>
<p>Część B: Żydzi w Polsce, 1939-1945, 30 min.</p>	<p>Prowadzący omawia różne aspekty prześladowań i ludobójstwa Żydów w okupowanej Polsce.</p>	<p>Prezentacja</p> <p>(HANNAH training material: Poland_M5_A2)</p>
<p>Podsumowanie i refleksje, 15 min.</p>	<p>Uczestnicy otrzymują testy wielokrotnego wyboru, aby mogli sami sprawdzić swoją wiedzę.</p> <p>Czas na pytania.</p>	<p>Testy wielokrotnego wyboru</p> <p>(Annex: Activity Sheet 3), flipchart, pens</p>
<p>Przerwa, 20 min.</p>		
<p>Moduł 6:</p> <p>Nauczanie o antysemityzmie i Holokauście poprzez sztukę, 120 min.</p>		
<p>Przygotowanie (45 min.)</p>	<p>Podział na grupy.</p> <p>Każda grupa zapoznaje się z materiałami – przykładami sztuki i opracowuje scenariusz lekcji na tej podstawie.</p>	<p>Materiały z przykładami sztuki związanej z antysemityzmem i Holokaustem z Polski, Niemiec, Grecji i Serbii; notatniki, długopisy, tablet lub laptop</p>

		(HANNAH training material: Germany_M6, Greece_M6_Holocaust_Art, Greece_M6_Movies, Poland_M6, Serbia_M6)
Prezentacja (45 min.)	<p>Każda grupa prezentuje pozostałym efekty swojej pracy.</p> <p>Prowadzący i inni uczestnicy udzielają informacji zwrotnej i dzielą się swoimi sugestiami.</p>	Flipchart, markery
Ewaluacja (10 min.)	Uczestnicy otrzymują ankiety ewaluacyjne i wypełniają je dokonując oceny seminarium i udzielając informacji zwrotnej organizatorom na temat jego przebiegu.	Ankiety ewaluacyjne
Podsumowanie, 15 min.		Flipchart, markery

Języki

Seminaria mogą się odbywać w następujących językach:

- angielski
- niemiecki
- grecki
- polski
- serbski

Mapa i układ treści

Moduły		
Rezultaty		
 Moduł 1: Społeczności żydowskie w Europie	Poznanie podstawowych faktów na temat historii Żydów w Niemczech, Serbii, Polsce i Grecji.	Zapoznanie się ze zróżnicowaniem żydowskiej historii i tradycji.
	Poziom: Wstępny/podstawowy Zaakcentowanie: Lekkie Ocena: Dyskusja i test wielokrotnego wyboru	Poziom: Wstępny/podstawowy Zaakcentowanie: Lekkie Ocena: Dyskusja i test wielokrotnego wyboru
Moduł 2: Wykorzystanie świadectw ustnych w nauczaniu o historii Żydów w Europie	Odkrywanie jak historycy gromadzą i oceniają źródła historyczne, a następnie przekładają je na narrację historyczną.	Uznanie i zrozumienie znaczenia antysemitycznego dyskursu i wydarzeń o charakterze antysemitycznym w przeszłości i obecnie.
	Poziom: Umiarkowany/średni Zaakcentowanie: Silne Ocena: Informacja zwrotna od uczestników	Poziom: Umiarkowany/średni Zaakcentowanie: Silne Ocena: Informacja zwrotna od uczestników
Moduł 3: Nowożytny i współczesny antysemityzm	Objasnienie historycznych i ideologicznych korzeni oraz rozwoju antysemityzmu.	Rozpoznawanie antysemityzmu i przeciwstawianie się mu.
	Poziom: Zaawansowany Zaakcentowanie: Silne Ocena: Dyskusja i test wielokrotnego wyboru	Poziom: Zaawansowany Zaakcentowanie: Silne Ocena: Dyskusja i test wielokrotnego wyboru
Moduł 4: Antysemityzm – lekcja dla współczesności	Zrozumienie złożoności i różnorodności tożsamości.	Obalenie antysemitycznych mitów.
	Poziom: Zaawansowany Zaakcentowanie: Silne	Poziom: Zaawansowany Zaakcentowanie: Silne

	Ocena: Informacja zwrotna od uczestników	Ocena: Informacja zwrotna od uczestników
Moduł 5: Żydzi w okupowanej Europie	Poznanie złożonej historii Holokaustu w różnych częściach Europy.	Rozpowszechnianie wiedzy na temat historii Żydów i Holokaustu.
	Poziom: Zaawansowany Zaakcentowanie: Umiarkowane Ocena: Dyskusja i test wielokrotnego wyboru	Poziom: Zaawansowany Zaakcentowanie: Umiarkowane Ocena: Dyskusja i test wielokrotnego wyboru
Moduł 6: Nauczanie o antysemityzmie i Holokaucie poprzez sztukę	Zrozumienie konieczności krytycznego myślenia oraz roli języka symbolicznego.	Pokreślenie znaczenia inteligencji emocjonalnej na poziomie zawodowym i na poziomie świadomego, aktywnego obywatelstwa.
	Poziom: Zaawansowany Zaakcentowanie: Silne Ocena: Informacja zwrotna od uczestników	Poziom: Zaawansowany Zaakcentowanie: Silne Ocena: Informacja zwrotna od uczestników

Ocena programu i strategie ewaluacyjne

Ocena i informacje zwrotne mają kluczowe znaczenie dla decyzji, jak możemy ulepszyć i zmienić nauczanie i uczenie się. W programie edukacyjnym HANNAH postanowiliśmy włączyć ocenę wiedzy uczestników za pomocą testów wyboru, aby określić poziom wiedzy uczestników na temat podstawowych faktów z historii Żydów europejskich i Szoa, a także antysemickich stereotypów (Moduły 1, 3 i 5). Uczestnicy powinni wybrać jedną opcję z wielu opcji odpowiedzi. Zalety testów wyboru są następujące: 1) są proste i nie zajmują dużo czasu; 2) pomagają prowadzącym określić poziom wiedzy uczestników i odpowiednio dostosować informacje zwrotne; 3) pomagają uczestnikom ocenić ich własny poziom wiedzy (zob. Aneks – karty pracy: 1, 3, 5)

We wszystkich pozostałych modułach (2, 4 i 6) konsorcjum zdecydowało, że informacja zwrotna jest odpowiednią metodą oceny, ponieważ uczestnicy będą tworzyć własne produkty edukacyjne na podstawie dostarczonego materiału. Informacja zwrotna odgrywa znaczącą rolę w osiągnięciu tego celu. Pod pojęciem „informacja zwrotna” rozumiemy komentarze i wkład, jaki wykładowcy, prowadzący i koordynatorzy oferują wszystkim uczestnikom odnosząc się do ich pracy. Stworzyliśmy spójne i integracyjne podejście, by wspierać uczestników w drodze do pełnego zrozumienia zagadnień i zwiększa ich potencjał uczenia się

poprzez budowanie na wcześniejszych doświadczeniach. Przydatna informacja zwrotna to zrównoważona współpraca między moderatorem warsztatów a uczestnikami, a tam, gdzie to możliwe, proces powinien zachęcać do dialogu na temat pracy uczestników i ich działań na rzecz poprawy (Winstone i in., 2017; Nicol, 2010).

Jako wytyczne dla praktyk w zakresie informacji zwrotnych, konsorcjum wybrało Wigginsa (2012), który zasugerował kluczowe sposoby, które mogą sprawić, że wszelkie informacje zwrotne będą bardziej skuteczne. Według Wigginsa informacja zwrotna powinna:

- odnosić się do celu
- być wyraźna i przejrzysta
- wskazywać możliwość działania
- być przyjazna dla odbiorcy (konkretna i spersonalizowana)
- być dostarczana terminowo
- być bieżąca

Spójne podejście w nauczaniu

Spójne podejście w nauczaniu występuje, gdy interwencje edukacyjne i wiedza nadbudowują się lub uzupełniają się i wzmacniają, aby stworzyć dostosowane i spójne doświadczenie edukacyjne. Korzyści płynące ze spójnego uczenia się obejmują większe zaangażowanie uczniów, większą wydajność, wzajemne zrozumienie i lepszą skuteczność (<https://www.hemsleyfraser.com/>).

Program HANNAH został zaprojektowany w celu osiągnięcia spójności poziomej. Gdy program nauczania jest spójny horyzontalnie, uczenie się w jednej interwencji pasuje i wspiera treści innych opcji uczenia się na tym poziomie. Innymi słowy, wszystkie cele uczenia się na każdym etapie zawierają spójne komunikaty, a każdy z nich przepływa, wzmacnia i uzupełnia pozostałe.

Konsorcjum wybrało trzysesyjną strukturę opartą na trzech tematach: historia Żydów, antysemityzm i Szoa. Każda sesja obejmuje dwa moduły, jeden teoretyczny i jeden warsztatowy. Ta naprzemiennosc wykładu akademickiego i warsztatów praktycznych jest uważana za odpowiednią dla stworzenia kompleksowego programu mającego na celu informowanie, edukowanie i podnoszenie świadomości na temat długiej historii społeczności żydowskich w Grecji, Serbii, Niemczech i Polsce, ich różnych losów podczas II wojny światowej i Zagłady oraz trwający obecnie okres odbudowy i odrodzenia. Chociaż nacisk kładzie się na

antysemityzm i obalanie antysemickich mitów, Konsorcjum uważa, że nie można zrozumieć tej problematyki bez wcześniejszej znajomości podstawowej historii Żydów europejskich, a jednocześnie jest rzeczą oczywistą, że antysemicka ideologia i praktyka osiągnęły swój absolutny szczyt w Holokauście. Dlatego program nauczania wykorzystuje lekcje z Zagłady, aby omawiać rasizm i antysemityzm wtedy i obecnie, aby inspirować aktywne i demokratyczne obywatelstwo oraz promować wartości równości społecznej i sprawiedliwości, a także praw i godności człowieka.

Aby pomóc uczestnikom w dogłębnym zrozumieniu wielości tożsamości jednostki, która jest niezbędna do obalania wszelkiego rodzaju stereotypów, Konsorcjum postanowiło przeprowadzić ćwiczenie polegające na uczeniu się przez doświadczenie. Podczas tego ćwiczenia uczestnicy mają możliwość zapisania pięciu ważnych cech, którymi opisują siebie, a następnie są proszeni o wykreślenie ich jedna po drugiej, aż pozostanie tylko jedna. Proces ten ma znaczący wpływ, ponieważ ujawnia pluralizm tożsamości, jakie może posiadać jednostka (narodowa, kulturowa, religijna, płciowa, zawodowa itp.) oraz jak wpływają one na społeczeństwo. Uczenie się przez doświadczenie to proces, który wykorzystuje doświadczenie ucznia jako podstawę, co z kolei w praktyce oznacza aktywne i osobiste podejście (zob. Aneks: Moduł 4, ze szczegółowym opisem).

Grupa docelowa

Szkolenia bezpośrednie mogą być adresowane do nauczycieli szkolnych, edukatorów muzealnych, bibliotekarzy i archiwistów, a także praktyków organizacji pozarządowych, edukatorów i trenerów instytucji kulturalnych, edukacyjnych i historycznych, którzy chcą dowiedzieć się więcej o historii Żydów, antysemityzmie i Zagładzie oraz zapobiegać propagowaniu antysemickich mitów. W odniesieniu do pracowników muzeów i bibliotek program HANNAH zapewnia niezbędne narzędzia i programy edukacyjne służące podnoszeniu świadomości w zakresie wyżej wymienionych tematów.

Idealnym kandydatem do udziału w tym seminarium szkoleniowym jest aktywny nauczyciel historii, języka, wiedzy o społeczeństwie, filozofii, socjologii, a także bibliotekarze, zwłaszcza, ale nie wyłącznie, z bibliotek szkolnych i uniwersyteckich oraz edukatorzy muzealni, którzy opracowują i oferują programy edukacyjne dla młodzieży w swoich instytucjach.

Aneks

Karta pracy 1 – Moduł 1

Test wyboru

Drezno, Niemcy

1. Jak długa jest historia Żydów w Niemczech?

- a) 1700 lat
- b) 1000 lat
- c) 500 lat
- d) 200 lat

2. Jakie było tło pierwszego pogromu antyżydowskiego w Dreźnie?

- a) Wojna
- b) Epidemia
- c) Rewolucja
- d) Naziści

3. Kiedy życie żydowskie powróciło do Drezna po nieobecności w czasach nowożytnych?

- a) Reformacja
- b) Epoka baroku
- c) Czasy oświecenia
- d) Czasy rewolucji przemysłowej

4. Kiedy konsekrowano synagogę Sempera?

- a) 1780
- b) 1800
- c) 1840

d) 1880 r

5. Kiedy naziści zniszczyli starą synagogę?

a) 1933

b) 1938

c) 1944

d) 1989

Polska

6. Jak długa jest historia Żydów w Polsce?

a) 1000 lat

b) 800 lat

c) 500 lat

d) 200 lat

7. Jaka była największa tragedia ludności żydowskiej w XVII wieku w Polsce?

a) Wypędzenie z zachodniej części Polski

b) Powstanie kozackie

c) Rosyjska inwazja na Polskę wschodnią

d) Delegalizacja judaizmu w Królestwie Polskim

8. Gdzie narodził się ruch chasydzki?

a) Niemcy

b) Polska Wschodnia (obecnie Ukraina)

c) Kraków

d) Wrocław

9. Po ilu latach Polska ponownie pojawiła się na mapach Europy?

- a) 300
- b) 223
- c) 23
- d) 123

10. Kiedy miała miejsce wielka kampania antysemicka sterowana przez władze komunistyczne?

- a) 1945
- b) 1946
- c) 1968
- d) 1989

Hamburg, Niemcy

11. Skąd pochodzili pierwsi hamburscy Żydzi?

- a) Hiszpania
- b) Rosja
- c) Polska
- d) Portugalia

12. Kiedy Żydzi osiągnęli równouprawnienie w Niemczech?

- a) w 1919 r.
- b) w 1871 r
- c) w 1989 r.
- d) w 1991 r.

13. Dlaczego liczba Żydów mieszkających w Hamburgu wzrosła od 1991 roku?

- a) Tysiące Izraelczyków przeniosło się do Hamburga
- b) Irańscy Żydzi uciekali ze swojego kraju do Niemiec
- c) Żydzi z byłego Związku Radzieckiego wyemigrowali do Niemiec
- d) Żydzi z Francji przenieśli się do Hamburga

14. Kiedy miały miejsce pierwsze deportacje Żydów?

- a) październik 1941
- b) grudzień 1941
- c) listopad 1939
- d) marzec 1942

15. Ile gett istniało w Hamburgu?

- a) 1
- b) 2
- c) 3
- d) 0

Serbia

16. Największą grupą żydowską w Serbii była:

- a) Nazarejczycy
- b) Sefardyjczycy
- c) Aszkenazyjczycy
- d) Machabeusze

17. Ile synagog zostało zbudowanych na terenie Wojwodiny?

- a) 78
- b) 58
- c) 37
- d) 20

18. Druga co do wielkości synagoga w Europie znajduje się w:

- a) Nowy Sad
- b) Belgrad
- c) Subotica
- d) Zrenjanin

19. Żydzi w Serbii identyfikowali się i deklarowali jako:

- a) Osmanowie
- b) Żydzi bałkańscy
- c) Syjoniści
- d) Serbowie religii Mojżeszowej

20. Danilo Kis to serbsko-żydowski:

- a) Muzyk i kompozytor
- b) Powieściopisarz, eseista i tłumacz
- c) Reżyser i scenarzysta filmowy
- d) Filozof i dziennikarz

Grecja

21. Jak opisalibyśmy Żydów w Cesarstwie Bizantyńskim?

- a) Aszkenazyjczycy
- b) Sefardyjczycy
- c) Romanioci
- d) Mizrachim

22. Większość Żydów sefardyjskich, którzy przybyli na ziemie greckie, osiedliła się w/na:

- a) Janina
- b) Kreta
- c) Ateny
- d) Saloniki

23. Jaka była największa społeczność żydowska w Grecji przed 1866 rokiem?

- a) Ateny
- b) Korfu
- c) Chalkida
- d) Wolos

24. Z jakiego powodu rok 1891 zapisał się w historii Żydów w Grecji?

- a) Afera Pacifico w Atenach
- b) Oskarżenie o mord rytualny na Korfu
- c) Pogrom Campbella w Salonikach
- d) Zamieszki antysemityczne na Korfu

25. Gdzie w 1943 roku rozpoczęły się deportacje greckich Żydów?

- a) We włoskiej strefie okupacyjnej
- b) W bułgarskiej strefie okupacyjnej
- c) W niemieckiej strefie okupacyjnej
- d) W Salonikach

Karta pracy 2 - Moduł 3

Test wyboru

Grecja

1. Wydarzenia antyżydowskie z 1891 r. miały miejsce w:

- a) Saloniki
- b) Wyspy Jońskie (Korfu i Zante)
- c) Tesalia
- d) Ateny

2. Dzielnica żydowska w Salonikach została spalona w:

- a) 1891
- b) 1940
- c) 1917
- d) 1912

3. Jak nazywa się neonazistowska partia Grecji, obecnie potępiana jako organizacja przestępcza?

- a) Złoty Świt
- b) Grecki wschód słońca
- c) Makelio
- d) Cel

4. Protokoły mędrców Syjonu nigdy nie zostały opublikowane w Grecji:

- a) Prawda
- b) Fałsz

5. Spalenie Judasza jest tradycją antysemitką, ponieważ:

- a) To nie jest tradycja antysemitka. To tylko odwieczna atrakcyjna tradycja.
- b) Wizerunek Judasza pali się zwykle w Wielki Piątek.
- c) Nie jest to tradycja antysemitka, bo odnosi się tylko do przykładowej kary dla zdrajcy w ogólnym kontekście.
- d) Wizerunek Żyda w obliczu Judasza zostaje powieszony, wychłostany i/lub spalony za zdradę Jezusa, co stanowi odwołanie do najstarszej formy narracji antyżydowskiej – oskarżeń o bogobójstwo.

Polska

1. Kim był Jan Kapistran?

- a) Inkwizytor
- b) Franciszkanin
- c) Księżę polski, który pozwolił Żydom osiedlać się w Krakowie
- d) Król Włoch, który wypędził Żydów z Rzymu

2. W jakim stuleciu odbył się w Polsce pierwszy proces o mord rytualny?

- a) XIV
- b) XV
- c) XVI
- d) XVII

3. Jaki był powód pogromu warszawskiego w 1881 roku?

- a) Plotki o przymusowym nawracaniu na judaizm
- b) Plotka o zatruwaniu studni przez Żydów
- c) Pogłoski o pożarze kościoła
- d) Kazanie wielkanocne

4. Kiedy był pogrom w Kielcach?

- a) 1945
- b) 1946
- c) 1968
- d) 1989

5. „Ziemia Święta” i „Naród Wybrany” w lokalnym znaczeniu krakowskim związane są z:

- a) Slang kibiców
- b) Opis dzielnicy żydowskiej – Kazimierz
- c) Tytuły przedwojennych żydowskich gazet
- d) Nazwy najpopularniejszych klubów żydowskich

Niemcy

1. Ilu Żydów mieszkało w sowieckiej strefie okupacyjnej Niemiec pod koniec II wojny światowej?

- a) 10500
- b) 4500
- c) 6500
- d) 500

2. Jakie były poglądy wielu Żydów, którzy po wojnie przybyli do wschodnich Niemiec?

- a) Byli komunistami
- b) Byli syjonistami
- c) Byli konserwatystami
- d) Byli kapitalistami

3. Kiedy w Czechosłowacji odbył się proces Slansky'ego?

- a) 1948
- b) 1952
- c) 1968
- d) 1989

4. Co w dominującej narracji NRD miało być podłożem faszyzmu?

- a) Antysemityzm
- b) Naród niemiecki
- c) Kapitalizm
- d) Hitler

5. Co nie było antysemickim tropem w propagandzie NRD przeciwko Izraelowi?

- a) Porównanie Izraela z nazistowskimi Niemcami.
- b) Izrael jako imperialistyczny projekt USA
- c) Izraelska oligarchia finansowa kontrolująca amerykańską politykę
- d) Ogólnoświatowa syjonistyczna machina propagandowa tworząca spiski

Serbia

1. Kim był Milan Nedić?

- a) Milan Nedić był słynnym serbskim piłkarzem znanym z występu podczas Mistrzostw Świata FIFA 1930 w Urugwaju.
- b) Milan Nedić był pilotem.
- c) Milan Nedić był prezydentem kolaboracyjnego rządu serbskiego podczas II wojny światowej.
- d) Milan Nedić był pisarzem powieści.

2. Kim był Dimitrije Ljotić?

- a) Dimitrije Ljotić był znanym kompozytorem muzyki chóralnej.
- b) Dimitrije Ljotić był dziennikarzem śledczym serbskiego dziennika „Politika”.
- c) Dimitrije Ljotić był liderem faszystowskiej organizacji „Zbor”.
- d) Dimitrije Ljotić był znanym piłkarzem.

3. Co oznacza „Judenfrei”?

- a) „Judenfrei” oznacza „Zakaz wstępu dla Żydów”. W czasach nazistowskich takie znaki były umieszczane przed różnymi budynkami i parkami.
- b) „Judenfrei” to określenie nazistowskie oznaczające obszar „oczyszczony” z Żydów – po tym, jak wszyscy Żydzi z tego obszaru zostali deportowani lub zabici.
- c) „Judenfrei” oznacza „Wolność dla Żydów”.
- d) „Judenfrei” oznacza „Uwolnij wszystkich Żydów”.

4. Co to jest zniekształcenie Holokaustu?

- a) Zniekształcenie Holokaustu to zaprzeczanie, że Holokaust kiedykolwiek miał miejsce.
- b) Zniekształcenie Holokaustu jest próbą usprawiedliwiania, umniejszania lub błędnego przedstawiania faktów historycznych na ten temat.
- c) Zbyt częste wzmianki o Holokauście w tekście nazywa się „zniekształcaniem Holokaustu”.
- d) Zniekształcenie Holokaustu ma miejsce wtedy, gdy ktoś mówi o Holokauście.

5. Kto ponosi prawną odpowiedzialność za reagowanie w przypadku wystąpienia incydentu antysemickiego w szkole?

- a) Lokalna społeczność żydowska.
- b) Rodzice zaangażowanych uczniów.
- c) Dyrekcja szkoły.
- d) Policja.

Karta pracy 3 – Moduł 5

Test wyboru

Polska

1. Ilu polskich Żydów przeżyło Holokaust?

- a) 30%
- b) 50%
- c) 90%
- d) 10%

2. Od 1 grudnia 1939 r. wszyscy Żydzi powyżej 10 roku życia w okupowanej Polsce zostali zmuszeni do:

- a) Noszenia opaski z niebieską Gwiazdą Dawida
- b) Posiadania specjalnego paszportu żydowskiego
- c) Noszenia na ubraniach żółtej gwiazdy Dawida
- d) Noszenia specjalnej czapki

3. Kiedy miało miejsce powstanie w getcie warszawskim?

- a) kwiecień 1940
- b) grudzień 1941
- c) kwiecień 1943
- d) czerwiec 1944

4. Większość polskich Żydów przetrwała w:

- a) Francja
- b) ZSRR
- c) Węgry
- d) Słowacja

5. Kto przyznaje medal Sprawiedliwych wśród Narodów Świata?

- a) Instytut Yad Vashem w Jerozolimie
- b) Sejm RP
- c) Związek Gmin Wyznaniowych Żydowskich w RP
- d) Rząd niemiecki

Grecja

6. Gdzie w czasie okupacji mieszkał największy odsetek greckich Żydów sefardyjskich?

- a) W bułgarskiej i włoskiej strefie okupacyjnej
- b) We włoskiej strefie okupacyjnej
- c) W bułgarskiej strefie okupacyjnej
- d) W niemieckiej strefie okupacyjnej

7. Którzy funkcjonariusze SS zajmowali się realizacją „ostatecznego rozwiązania” w Grecji?

- a) Adolf Eichmann, Alois Brunner, Dieter Wisliceny, Rolf Günther, Jürgen Stroop
- b) Alois Brunner
- c) Alois Brunner, Dieter Wisliceny, Rolf Günther, Jürgen Stroop
- d) Max Merten

8. W czasie okupacji greccy Żydzi zostali w większości

- a) deportowani do Auschwitz
- b) zamordowani w Auschwitz i Treblince
- c) wywiezieni do Treblinka
- d) rozstrzelani z karabinów maszynowych

9. Spośród tych greckich Żydów, którzy przeżyli Holokaust, większość przetrwała, ponieważ

- a) ukryli się
- b) wstąpili do ruchu oporu
- c) otrzymali fałszywe dowody tożsamości
- d) uciekli na wybrzeże tureckie, a stamtąd na Bliski Wschód

10. Niemieckie rozkazy wydane w lutym 1943 w Salonikach doprowadziły do:

- a) pozbawienia Żydów praw obywatelskich
- b) gettoizacji ludności żydowskiej
- c) gettoizacji, grabieży, poniżania i pozbawienia Żydów praw obywatelskich
- d) przymusu noszenia żółtej gwiazdy

Serbia

11. Na ile stref okupacyjnych podzielono Serbię:

- a) 2
- b) 3
- c) 4
- d) 5

12. Które z tych niemieckich obozów koncentracyjnych znajdowały się w Belgradzie lub w jego pobliżu:

- a) Judenlager Semlin i obóz Czerwonego Krzyża
- b) Judenlager Semlin, Banjica i Topovske Šupe
- c) Judenlager Semlin i Treblinka
- d) Judenlager Semlin, Jasenovac i Baja

13. Dlaczego na lokalizację pomnika ofiar obławy w Nowym Sadzie wybrano promenadę wzdłuż Dunaju w Nowym Sadzie?

- a) Ponieważ to tam wrzucano ciała ofiar do Dunaju
- b) Ponieważ przetrzymywano tam zakładników cywilnych
- c) Ponieważ był to teren obozu koncentracyjnego
- d) Bo to ruchliwa ulica, więc wiele osób zobaczy tam pomnik

14. Jedyne getto w Wojwodinie było w

- a) Szeged
- b) Nowy Sad
- c) Subotica
- d) Zrenjanin

15. Dr Roza Papo była pierwszą kobietą

- a) kierowniczką Szpitala Żydowskiego
- b) generał w armii jugosłowiańskiej;
- c) przewodniczącą Serbskiej Gminy Żydowskiej
- d) pisarką

Niemcy

16. Od kiedy wszyscy Żydzi w nazistowskich Niemczech w wieku powyżej 6 lat byli zmuszani do noszenia żółtej odznaki z gwiazdą?

- a) 1 kwietnia 1933 r
- b) 15 września 1935
- c) 12 listopada 1938 r
- d) 19 września 1941

17. Pod jakim kryptonimem przeprowadzono systematyczne mordowanie wszystkich Żydów i Romów na terenie Generalnego Gubernatorstwa w okupowanej przez Niemców Polsce w czasie II wojny światowej?

- a) Operacja Barbarossa
- b) Akcja Reinhardt
- c) Operacja Wannsee
- d) Akcja T4

18. Kiedy podjęto decyzję o wymordowaniu wszystkich europejskich Żydów?

- a) Na konferencji w Wannsee 20 stycznia 1942 r.
- b) Po przejściu władzy przez Hitlera 30 stycznia 1933 r.
- c) W okresie między październikiem 1941 a styczniem 1942
- d) Bezpośrednio po niemieckiej inwazji na Związek Sowiecki 22 czerwca 1941 r.

19. Listopadowe pogromy (Noc Kryształowa) oznaczały przejście polityki nazistowskiej wobec Żydów od systematycznego wykluczania z życia społecznego i politycznego oraz pozbawienia praw do...

- a) wydalenia i prześladowania
- b) całkowitej eksterminacji
- c) deportacji
- d) spowolnienia działań antysemickich

20. Na czym polegały ustawy norymberskie?

- a) Zabraniały Żydom opuszczania Niemiec
- b) Żydowskie instytucje kultury utraciły status podmiotów prawa publicznego
- c) Umożliwiły nazistom usunięcie ze służby publicznej osób pochodzenia żydowskiego i politycznie niepożądanych.
- d) Zakazywały małżeństw i stosunków seksualnych między Żydami i nie-Żydami oraz ustalały, kto jest obywatelem Rzeszy (Reichsbürger) z pełnymi prawami

Ćwiczenie - Moduł 4

Aby pomóc uczestnikom w dogłębnym zrozumieniu wielości tożsamości jednostki, która jest niezbędna do obalania wszelkiego rodzaju stereotypów, autorzy programu wybrali ćwiczenie polegające na uczeniu się przez doświadczenie. Uczenie się przez doświadczenie odnosi się do uczenia się, które wykorzystuje doświadczenie ucznia jako podstawę, co praktycznie oznacza aktywne i osobiste podejście do uczenia się.

Ćwiczenie nie powinno trwać dłużej niż 30 minut, ale ma znaczący wkład w proces uczenia się, ponieważ rozwija pluralizm tożsamości, jakie może posiadać jednostka (narodowa, kulturowa, religijna, płciowa, zawodowa itp.).

To specyficzne ćwiczenie uczenia się przez doświadczenie, które wybrał JMG, prowadzi uczącego się do realizacji różnych, wielorakich tożsamości, nawet w małej grupie. Doświadcza również dyskomfortu, gdy jest proszony o „wciśnięcie” tylko jednej cechy.

Przygotowanie uczestników do ćwiczenia – Rozdamy ulotkę (szablon arkusza ćwiczeń z ćwiczeniami empirycznymi).

Następnie nastąpi krótki opis czynności w duchu świadomej zgody. (5 minut)

Krótki opis ćwiczenia: Otrzymasz ulotkę, w której musisz zapisać pięć rzeczy/charakterystyk, które Cię opisują. Na przykład Europejczyk, Azjata, nauczyciel, matka, ojciec, Grek, chrześcijanin, Żyd, ateista, właściciel psa itp. Uwaga: Podaj przykłady tylko wtedy, gdy zostaniesz o to poproszony i nie ujawnij jeszcze, że będą musieli skreślić jeden przez jeden.

Udział w ćwiczeniu: Uczestnicy mają 3 minuty na wypełnienie ulotki. Następnie proszeni są o skreślenie po kolei cech, które wybrali uczestnicy, aż pozostanie tylko jedna. Uwaga: Daj uczestnikom czas na doświadczenie i wyrażenie uczucia dyskomfortu związanego z byciem „wciśniętym” tylko w pięć cech, nie mówiąc już o skreśleniu czterech z nich. (łącznie nie więcej niż 10 min)

Podsumowanie i refleksja nad ćwiczeniem: Po etapach ćwiczenia, moderator omówi i przetworzy ćwiczenie. Debriefing obejmie otwarte forum, na którym uczestnicy będą mogli omówić ćwiczenie na podstawie pytań zadawanych przez moderatora. Uczestnicy mogą siedzieć w kręgu, aby stworzyć luźniejszą atmosferę do intymnej dyskusji. Facylitator następnie zaprosi niektórych uczestników do głośnego przeczytania tego, co napisali i co przekreślili. Następnie moderator poprowadzi dyskusję, zauważając, w jaki sposób każdy uczestnik wybrał inną cechę. Na przykład dla jednego uczestnika może to być opis zawodu, a dla drugiego płeć lub rola, np. przyjaciółka, matka, rodzeństwo itp. Prowadzący musi wtedy zapytać: „Jakie było dla ciebie doświadczenie?” Celem jest wyrażenie ich odczuwanego dyskomfortu w słowach. Facylitator zakończy pytaniem otwartym, takim jak „Jak myślisz, co było celem działania?”, aby podkreślić pluralizm indywidualności, poczucie konieczności rezygnacji z części osobowości i procesu akceptowania atrybutów, które inni im przypisują. Dyskusja zostanie następnie otwarta na indywidualne pomysły i odpowiedzi uczestników w odniesieniu do działania, w którym uczestniczyli (łącznie nie więcej niż 15 minut).

Poniższy rysunek należy rozmieścić na jednym arkuszu papieru. Uczestnicy zapisują po jednej charakterystyce w każdym z pięciu kółek.

